

Una barcada de fusta dels boscos entre Balansat i Santa Eulària

Primera menció del topònim Santa Eulària: 1243

per Antoni Ferrer Abárzuza i Vicent Marí Serra «Palermet»

Joan Marí Cardona pogué situar el primer esment del topònim Santa Eulària en l'any 1303 gràcies a un document referent a una discussió sobre les jurisdiccions (Marí 2009: 21). Més tard, Francesc Xavier Torres Peters en va trobar una al·lusió anterior, de l'any 1276 en el *Capbreu del Llibre Verd de Tarragona* (Torres 2008: 7, 92; 2015: 28). Ara endarrerim aquesta data fins al juliol de 1243, la més antiga que nosaltres coneixem.

Aquesta data és la d'un document notarial conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), corresponent a la sèrie Escrivania de Cartes Reials (ECR), que es troba al recte del foli 213 del volum 342. En el número 46 d'aquesta revista, Carolina Tur Serra presentà vuit documents procedents de la mateixa sèrie, tots ells relacionats amb transaccions de terres, redactats entre 1239 i 1247 (Tur 2007: 34-41). L'ECR és una font riquíssima que de moment només hem començat a aprofitar per a la història de les Pitiüses. Certament, la seua digitalització encara només parcial i els problemes de datació que presenta en dificulten l'ús (Coll 2013).

L'any 1243 no havien passat més que set anys des de la conquesta, culminada amb la presa de *madīnat Yābisa* el 8 d'agost de 1235. Un document aportat pel citat F. X. Torres Peters ens permet saber que el setge, pretesament fàcil, no ho fou tant i s'allargà almenys tres mesos, ja que està datat «in obsidione castri de Eviça» ('en el setge del castell d'Eivissa') el 4 de juny de 1235 (Torres 2011: 9).

De Balansat a Santa Eulària

Com es pot veure en el document que analitzam i transcrivim més avall, el topònim Santa Eulària hi figura perfectament format. Es presenta en llatí, en acusatiu d'acord amb el cas que regeix la preposició antecedent: «ad Sanctam Eulaliam». Fet i fet, són dos els topònims que formen part de la frase, l'altre és Balansat, escrit tal qual. Aquest topònim de Balansat ja el trobam al *Memoriale divisionis* escrit amb una lleugera variant (*Balanzat*) i designant una alqueria, la primera del llistat del districte de Benizamid (Marí 1976: 77). El nom d'aquest districte s'ha normalitzat darrerament com Benissàmit (Marí 2007: 74), tot i que en els treballs especialitzats es manté com Beni Zamid (Barceló 1997: 23-24; Kirchner 2004: 16), o s'escriu en la seua forma corregida i transliterada de l'àrab com *Banī Sāmid* (Poveda 1984; Cruz 1990). En el document de 1243 no és clar del tot si Balansat es refereix al districte o partida jurisdiccional de Balansat o únicament a les terres de l'alqueria de Balansat. En el primer cas, el més probable, aquest document també seria la primera prova documental que el nom de Balansat havia transcendit els límits de l'alqueria originària fins a designar la totalitat de la partida jurisdiccional que en el *Memoriale divisionis* és encara Benizamid, com s'ha dit.

En aquest sentit s'ha de tenir present que hi ha indicis suficients per afirmar que el *Memoriale divisionis* es redactà abans del 10 de setembre de 1235. Això es dedueix del fet que en aquella data Pere de

Portugal ja se sabia amo i senyor de Xarc. Així ho expressà en un document d'aquella data, sens dubte perquè ja s'havia fet l'adjudicació de Xarc, Benizamid, Portmany, al-Garb i Alhaueth entre Guillem de Montgrí, Nuno Sanç i ell mateix (Ferrer 2016: 48). Un tal repartiment de l'illa necessitava que el *Memoriale* s'hagués enllestit prèviament.

Per la seua banda, Santa Eulària, ni cap altre topònim de grafia o fonètica semblant, no figura en el *Memoriale divisionis*. De fet, aquest document insisteix a anomenar *Xarch* a la partida jurisdiccional que més tard s'anomenà quartó de Santa Eulària i quartó del Rei. L'esmentat document de 10 de setembre de 1235 conté la variant *Exarquī* (en genitiu) (Ferrer 2016: 57). Com és sabut, el significat del topònim àrab és congruent amb la situació de tal territori a l'est de l'illa, ja que justament vol dir 'llevant, orient, est'. Es translitera *Xarc* o, seguint altres normes per a la conversió dels signes de l'alfabet àrab en l'europeu, *Šarq*.

Com es pot veure, l'escrivà que redactà el document de 1243 en què s'esmenta el topònim Santa Eulària l'usa sense dubtar. No va introduir-hi cap aclariment, com per exemple fer-hi constar que aquell litoral entre Balansat i Santa Eulària pertanyia a Xarc. L'escrivà i les parts contractants tenien clar quins llocs eren Balansat i Santa Eulària. Tots dos són al·ludits com a fites que determinaven un sector del litoral de l'illa. El topònim Santa Eulària, per tant, encara no es referia a la totalitat de la partida jurisdiccional de

Xarc, sinó que designava un lloc concret de la costa, versemblantment l'actual badia de Santa Eulària, dominada pel puig de s'Església Vella.

Fent bon ús de la lògica, l'existència del topònim Santa Eulària s'ha atribuït sempre a la construcció d'una capella o oratori dedicat a aquesta santa (Ferrer 1998: 53; Marí 2009: 21, 26, 28; Torres 2015: 28). Com és sabut santa Eulària era molt venerada a la Barcelona medieval, ciutat de la qual era patrona (Baró 2018: 28-29). Fet i fet, aquesta és l'explicació més coherent i més simple i, per tant, la preferible.

Així, si donam per cert que el topònim Santa Eulària s'originà en una construcció cultural posada baix l'advocació de la santa, hem de situar la seua edificació o la consagració d'un edifici preexistent entre 1235 i 1243. La dedicació de tal edifici va produir-se, per tant, ben aviat després de la conquesta. No és un fet estrany perquè en altres territoris conquerits per la Corona d'Aragó s'erigiren temples dedicats a santa Eulària de Barcelona (Baró 2018: 29). No hem de pensar en un gran temple, sinó més probablement en una capella de les que a Mallorca s'anomenen de conquesta: «petites construccions d'una sola nau i presbiteri pla, cobertes d'un embigat sobre arcs diafragmes» (Durliat 1989: 98). Per fer-nos-en una idea, podia ser un edifici semblant a l'actual església de Sant Francesc de s'Estany. Fins i tot podia haver set més petita o, com s'ha dit, que s'aprofitàs alguna construcció ja existent.

Santa Eulària, de 1243 a 1423

Podem relacionar aquell oratori o capella amb les notícies molt posteriors relatives a un altre topònim de la zona de Santa Eulària suara al·ludit: s'Església Vella. Figura per primera vegada en els papers d'arxiu l'any 1494 (Torres 2001; 2015: 29). Si prenem al peu de la lletra el topònim, és obvi que si es feia referència a una església vella és perquè n'hi havia una de nova. Això no obstant, és necessari anar alerta amb els topònims perquè l'al·lusió a

En primer terme, el promontori de s'Església Vella, a la costa de Santa Eulària (fotografia: Enric Ribes)

una església pot ser ben bé una interpretació popular errònia d'alguna ruïna existent al lloc. En aquest cas, a s'Església Vella hi ha, en efecte, restes arqueològiques. Els materials ceràmics superficials que hi són visibles resulten coherents amb una construcció medieval, però res no indica que fos realment un temple. Cal dir, però, que aquestes restes arqueològiques encara no han estat excavades mai.

F. X. Torres Peters, a partir d'un ric document sobre l'atac d'un corsari granadí produït el 1423, fa la molt versemblant proposta que aquella església del segle XIII situada al lloc que anomenam s'Església Vella fou destruïda aquell any. El text esmentat especifica que el dit corsari «ha cremada l'esgleya de Santa Eulària» (Torres 2015: 29). L'església nova que va fer néixer el topònim de s'Església Vella s'hauria construït, per tant, després de 1423 i tot apunta que ja no fou aixecada a la vora de la mar, com l'anterior, sinó al pujol que la seua presència va fer anomenar el puig de Missa. Així, la singladura del temple medieval té dues fites temporals prou clares: 1243 i 1423. Fou un temps més que suficient per fer oblidar el vell topònim àrab de Xarc i entendre el de Santa Eulària (ben aviat escrit «Eulària») a tot el quartó.

Totes aquestes notícies quadren aparentment bé. Falten, però, com

s'ha dit, els estudis arqueològics que aportin les informacions qualitativament diferents pròpies de l'arqueologia, i també datacions absolutes a través de materials ceràmics, numismàtics o analítics que coincidiran o no amb les dades procedents dels documents escrits. Sens dubte, quan es facin aquests estudis arqueològics a s'Església Vella i al puig de Missa s'obtenbran algunes explicacions i molts problemes nous a resoldre. En qualsevol cas serem més rics en coneixements i patrimoni històrics.

Unes bardes de Mallorca fetes santes

De moment, però, són justament els documents escrits, que ens posen davant d'un problema que és necessari abordar. Santa Eulària no era un topònim estrany per a un escriptor a Mallorca estant. Ens referim al nostre escriptor de 1243, el qui posà per escrit el contracte de Serra i Clarà. Les diverses versions del llibre del repartiment de Mallorca recullen almenys dos topònims de la forma Santa Eulària. Un era a l'interior de Ciutat i l'altre ubicat en el seu territori circumdant (Rosselló 2007: 68). Com indica Magdalena Riera Frau, aquesta presència ha suscitat la proposta de la consagració d'alguna mesquita en honor a la santa tot just després de

Llenyataire atribuït al Taller Abadal.

la conquesta (Riera 1993: 92). Una altra proposta molt diferent és la que considera aquests topònims com la prova de l'existència d'un culte cristià anterior a la conquesta. L'arabista Guillem Rosselló Bordoy ha donat una explicació molt versemblant d'aquesta presència del topònim Santa Eulàlia en els repartiments de Mallorca que invalida aquesta darrera hipòtesi.

Cal aclarir primer que els repartiments o llibres del repartiment, com és el cas del *Memoriale divisionis* d'Eivissa o els ara esmentats llibres del repartiment de Mallorca, tenien la funció de crear lots d'immobles (terres, cases, molins...) perquè fossin adjudicats als participants en la conquesta o conquestes. Per tal de designar inequívocament aquells immobles i les seues partions, els encarregats de fer els llibres de repartiment utilitzaren la toponímia i els noms dels qui havien estat els seus propietaris tot just fins a la conquesta mateixa. Per aquesta raó el *Memoriale* i els repartiments de les diferents terres conquerides són fonts històriques importants per conèixer tant el procés de conquesta i colonització com el temps immediatament anterior (Guinot & Torró 2007: 9-16).

D'acord amb la proposta de G. Rosselló, la presència de l'esment a Santa Eulàlia (que hi pren la forma *Senta Eulalia*) en la versió catalana del *Llibre del repartiment de Mallorca* (Soto 1984: 127) s'explica per dos fenòmens concomitants. D'una banda l'existència d'una viva devo-

ció a la santa entre els conqueridors, i de l'altra el registre d'uns topònims àrabs la pronúncia o fonètica dels quals recordaren als mateixos conqueridors el nom de la santa verge màrtir. Aquests topònims figuren en la versió escrita en àrab del repartiment de Mallorca com *šant 'ulāliyya* i *sanad al-'ulīyya*. Sempre segons G. Rosselló, es tracta de topònims genèrics que signifiquen 'pujada costeruda' o 'costa pronunciada'. A partir d'aquí, en paraules de l'eminent arabista: «el Escribano por homofonía consideró que tenía un valor hagiográfico y transcribió 'sanad' como si fuera la pervivencia de una santa especialmente venerada por los barceloneses que participaron en la empresa» (Rosselló 2007: 221).

Gràcies a aquesta explicació lingüística no cal recórrer a hipòtesis sobre pervivències de culte cristià entre la població de l'Eivissa musulmana, ni tan sols en el cas que algun dia s'arribi a documentar el topònim Santa Eulàlia en el mateix any de la conquesta, o fins i tot abans. Amb les dades actuals, el més versemblant és creure que la Santa Eulàlia d'Eivissa sorgí de la devoció a la verge màrtir que sentien els conqueridors i que materialitzaren en alguna capella o oratori en el seu honor. L'altra opció seria que el topònim sorgís de l'encreuament d'aquesta mateixa devoció amb la preexistència d'un topònim de fonètica semblant però de significat, com s'ha vist, molt dispar. Aquest és el cas de Mallorca, però a Eivissa no tenim documentat cap topònim àrab fonèticament semblant a Santa Eulàlia i, per tant, la primera opció és, com diríem, la bona.

Una barcada de fusta

El document de 1243 té naturalment molts altres aspectes interessants. Es tracta d'un document notarial o fet davant escrivà públic i per tant comprometia legalment i públicament les parts al compliment del seu contingut. Es va escriure a Ciutat de Mallorca, com tots els de l'ECR. Les parts contractants eren Bernat Serra i Bernat de

Clarà. El primer s'obligava a anar a Eivissa i boscar («tallar llenya del bosc») i tallar fusta dels boscos entre Balansat i Santa Eulàlia fins al dia de Sant Miquel (29 de setembre) i portar-la a certs embarcadors que no s'hi especifiquen; el segon prometia anar a Eivissa amb la seua barca i els seus mariners de seguida que sabés que la fusta estava en disposició de ser carregada, estibar-la a bord i portar-la al moll de Mallorca. Els beneficis de la venda de la dita fusta, deduïdes les despeses, es repartirien a mitges entre Serra i Clarà.

No es pot dir que Bernat Serra fos eivissenc perquè tenint en compte que estam parlant de 1243 això seria fer-lo un garrit nascut el 1235 o més endavant. Sembla clar, però, que era habitant d'Eivissa. Figura en el posterior *Capbreu del Llibre Verd de Tarragona* (de 1276) com a tinent d'un hort a la costa de la vila d'Eivissa (Torres 2008: 94). Fet i fet, els Serra estaven ben situats, especialment Joan de Serra o sa Serra, qui figura en diversos documents que denoten la seua importància (Cingolani-Ferrer inèdit; Torres 2011: 9).

Les condicions i obligacions del negoci entre Serra i Clarà que feren posar per escrit davant notari a Mallorca, consistien en l'obtenció de fusta durant una època específica de l'any i en un àmbit geogràfic concret, l'aplec de la dita fusta en embarcadors i el seu transport fins a Mallorca en una barca. I una dada no menys important, la data, 1243, set anys després de la conquesta d'Eivissa, com s'ha dit, i dotze de la de Mallorca. Amb aquests elements i atenent a les dades de què es disposa de l'època i el que ens ha arribat de la manera tradicional, es pot fer una reflexió sobre les tasques que s'hi anomenen i si són o no pròpies de l'època de l'any que acordaren les parts.

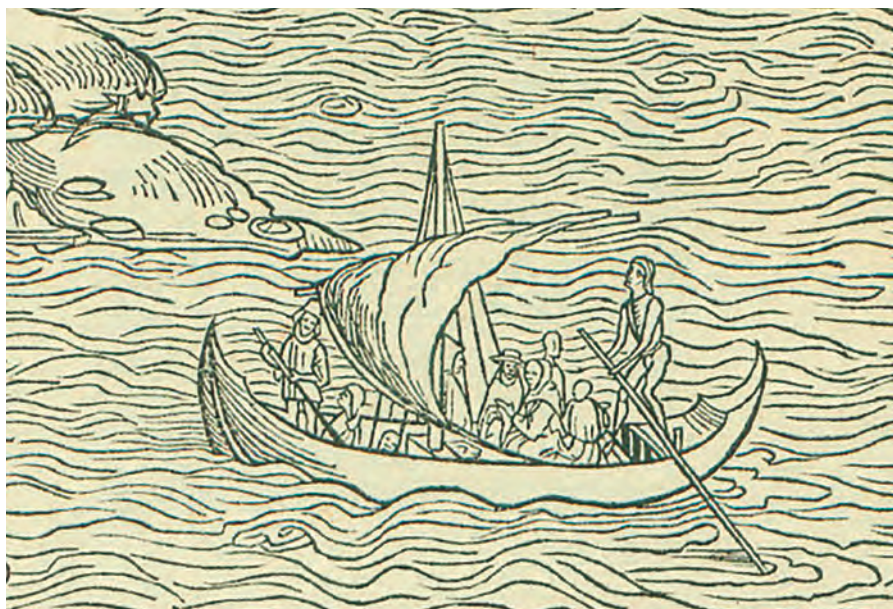
En el document es fa constar que la fusta havia de ser tallada i aplegada en embarcadors, entre Balansat i Santa Eulàlia. Tenint en compte que, com també consta al document, la fusta s'havia de transportar fins a Mallorca, sembla na-

tural que es recollís a la part del llevant de l'illa, que és la més propera al lloc de destí. Més a ponent del port de Balansat o port de Sant Miquel són escassos i dolents els possibles embarcadors fins a arribar a cala Salada, talment ja a l'oest d'Eivissa. Per l'altra banda, més a ponent de Santa Eulària, hi ha pocs embarcadors i estan molt a prop de Vila, que també per força havia de ser un lloc de destí de barcades de fusta eivissenca. De l'antiga activitat de treure fusta del bosc en resten alguns topònims a la costa del municipi de Sant Joan: el caló de sa Fusta, el caló d'Emboscari i el caló o racó de ses Bigues (Ribes 1993: 94, 43, 87). A Santa Eulària destaca cala Llenya, abans dita cala de sa Llenya, i se'n troben d'altres repartits pel litoral de les Pitiüses.

Però també ens hem de fixar en el bosc, la font d'on s'havia d'obtenir la fusta. Tot el nord de l'illa té bons boscos que arriben fins a la mar a molts d'indrets, sobretot en les desembocadures dels torrents, que moltes vegades donen lloc a les cales que serveixen d'embarcadors. En canvi, ja a prop de Santa Eulària, aquests donen pas a planes agrícoles amb molt menys bosc. Per tant, fusta en abundància, bon lloc per carregar-la i a prop, relativament.

El fet que es determini una àrea tan gran de territori per aplegar una sola barcada de fusta, indica que aquesta s'havia de tallar just a la vora dels embarcadors. I si s'havia de fer així, és perquè el transport, encara que fos una distància d'uns pocs centenars de metres, era inviable. Hem de comptar que, malgrat que diferents autors d'època andalusina ja comentaven que l'illa d'Eivissa tenia bons boscos i se n'obtenia pi de bona qualitat per a la construcció naval, l'explotació del bosc, sempre ha estat una activitat marginal. És per això que els camins aptes per al transport en carro, fins fa molt pocs anys, no es varen generalitzar.

La barca, el vaixell que havia de fer el transport d'aquella fusta, no sabem quina capacitat tenia. Arcadi García Sanz, a *Història de la ma-*

Dibuix d'una barca medieval (web del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya).

rina catalana (1977: 71) afirma que «la barca, com a vaixell autònom, armat amb finalitat militar o mercant, era un vaixell del tipus del lleny, però sense tants remys ni tanta capacitat. La de remys n'armava fins a 30 o 34, sembla que en una tira, ja que hom els comptava a parelles. Més grossa era la barca de creu, que devia tenir l'aparell d'aquesta forma, contràriament a les barques ordinàries que el tenien llatí». La lleuda de València (justament de 1243) distingia les barques de fins a 16 remys i les més grosses de fins a 30 remys (Eberenz 1975: 36). Les barques, pel que se sap, podien transportar càrregues d'entre 10 i 40 tones. Prendrem un terme mitjà, i direm que aquella barca portava una càrrega de 25 tones.

La fusta de pi, únic tipus de fusta que es podia obtenir en abundància a Eivissa, pesa, acabada de tallar, uns 600 kg per m³. No podia baixar molt més d'aquest pes, perquè s'havia de començar a treballar verda, sobretot si s'havia de serrar per fer-ne taules, aquestes s'havien d'assecar ja serrades per evitar que es trencassin. Per això en el document hi figura un espai de temps tan reduït. Així, per exemple, un tronc que fes 2'5 m de llarg i tengués un diàmetre mitjà de 25 cm, que seria una peça habitualment fàcil

d'aconseguir, devia pesar uns 70 kg en estar escarrascat, condició necessària per evitar atacs de xilòfags que malmetrien la fusta. Així, en aquesta barca que hem dit que prendríem per 25 tones, s'hi podrien transportar unes 400 peces, unes de més grans i altres de més petites. Llevat que es tractàs de pins de grans dimensions, crescuts a torren-teres, un arbre donaria lloc a una o, com a molt, dues peces, sobretot en tractar-se de peces corbes, necessàries per a la construcció naval.

Els pins es devien tombar amb destrat i es devien esbrancar amb la mateixa eina. Després se seleccionaria la peça o les peces útils, es tallarien amb destrat o amb una serra de dues mans i, finalment s'escarrascarien o espellarien, també amb la destrat. Un document eivissenc de l'any 1373 es refereix a aquesta operació com a *afaitar*.¹

1. AHE, *Llibre de clavaría de 1373-1374*, f. 10r: «Ítem, costà una perxa ops del faró per so com aquella que y era ne vench abax et trencàs tot al calderó, e agem en Jordi qui fo d'en Monsó qui n'anà tayar una perxa, costà lo seu jornal III sous; el Franch Castayó aportà le perxa a l'Abourador, per una bèstia rosagant, costà IIII sous; costà de aportar al Castel II òmens que le y dugeren, I sou, VI diners, costà en Civaler qui le adobà et l'afaytà, VIII sous. Suma per tot XVI sous, VI diners».

Reparació de les embarcacions per mestres d'aixa i calafats. Detall d'una biga pintada del s XIII o XIV (web de la Universitat Autònoma de Barcelona).

Evidentment tot era feina manual. Dos treballadors, en un jornal, podien treure entre cinc i deu peces, segons la mida. Hem de suposar que, atès que les peces s'havien de portar a l'embarcador, havia de ser una colla d'almenys quatre persones. Pot ser que es rampinàs la fusta amb un animal, però això era una despesa extra i la fusta se'n ressent.

El text no fa servir el verb rampinar, que segons el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) té el significat de «traginar llenya amb el rampí». El rampí, també segons el DCVB, és un «clau que té una anella per cabota» que es clava a la fusta o soca per poder-hi fermar cordes i arrossegar-la per terra. Per raó d'aquesta dificultat en el transport de les soques, el text es refereix a embarcadors o carregadors, en plural, propers al lloc o als llocs on s'havien de tallar.

El document és del set de juliol i el termini que es dona és fins a Sant Miquel, 29 de setembre, això vol dir que els arbres es devien tallar a l'estiu. Com que l'encarregat de fer tallar la fusta era a Mallorca, havia de venir a Eivissa i, tal vegada, contractar els treballadors que havien de fer la feina. Devien restar, en el millor dels casos, dos mesos i mig per fer la feina. Un temps suficient, però no sobrancier. El temps de l'any que es detalla, des de juliol fins a finals de setembre és, segons el calendari agrícola tradicional, un temps de relativa calma. Hem de

comptar que l'agricultura que es devia practicar en aquell moment a Eivissa, devia ser la pròpia de l'Europa medieval, basada en els cereals, la vinya i, si tant es vol, l'olivera. La feina grossa de la recollida dels grans, blat i ordi principalment, s'hauria d'haver acabat per Sant Joan, a primers de juliol com a tard. Després es farien feines menors, com ara collir les figues, garroves i ametlles. Sobretot aquestes darreres, en aquell moment, no tenien la importància que assoliren al segle XIX.

La verema del raïm, i la producció de vi, havien de ser, per força, molt més intenses i coincidents en el temps, però comptant que feia només set anys que s'havia conquerit l'illa, s'ha de suposar que les vinyes plantades no devien ser moltes, encara. L'horta, tan explotada en època islàmica, perdé molta força en no produir els béns de comerç en què es basava l'agricultura feudal, vi i gra, fàcilment emmagatzemables i transportables. Ans al contrari, solen ser productes de poca durada. Durant els mesos de més calor, no se solia llaurar la terra. Es considerava que no li feia bo. A més, les mosques representaven un suplici per a bous i vaques, que eren la força motriu. A Menorca, tradicionalment, els jornalers per llaurar i sembrar es llogaven de Sant Miquel a Nadal.

Per altra banda, la sequera pròpia de l'estiu fa que sigui una

època propícia per tallar fusta que hagi de durar. La fusta s'asseca més sana, ja que no és atacada pels fongs amb tanta facilitat com la que es talla a l'hivern, l'altre temps propici. Tradicionalment s'observen com a bones les llunes velles de juliol i agost, a més de les de Nadal, gener i febrer. El medieval *Llibre del mostassaf d'Eivissa* conté una ordenació que obligava els fusters a tallar la fusta «en luna nova per tot lo mes de juliol» (Ferrer 2002: 273). Amb quasi total seguretat es tractava de soques de pi destinades a la construcció o al bastiment de vaixells. Hem de pensar que, llevat que fos una colla de gent nombrosa la que va tallar aquella barcada de fusta, no degueren tenir en compte les llunes i hagueren d'aprofitar bé els dies per tenir l'encàrrec a punt. Amb tot això, es pot pensar que no hi devia haver gaire dificultat per trobar una colla d'hòmens disposats a fer la feina (o d'amos disposats a llogar els seus esclaus). En tot cas, no havien de perdre temps si volien arribar a la treta de la sal.

El temps de fer la barcada, carregar la fusta a la barca, passat el dia de Sant Miquel, ja no és un temps tan segur com el ple de l'estiu. Molt sovent, a partir de finals d'agost hi ha temporals d'aigua i vent que dificulten la navegació. Aquests episodis, però, s'alternen amb altres de bonança. La distància, que no és excessiva, i els bons coneixements del temps atmosfèric que tenien els mariners, feien que tanmateix no fos una empresa del tot arriscada. Segurament, la barca i, sobretot, la seua tripulació hagueren de treballar durant uns quants dies per venir a Eivissa, carregar tota la fusta i tornar a Mallorca.

El contracte entre Serra i Clarà és una prova de les afirmacions de diferents autors àrabs. Així, el geògraf Al-Zuhrī, mort entre 1154 i 1161, assegura que des d'Eivissa (aleshores Yābisa) s'exportava fusta per a la construcció (González & Kirchner 1997: 77). Un autor posterior, Yaqt, va dir el mateix amb la variant que segons ell a la mateixa illa es bastien vaixells gràcies a la

fusta que hi havia disponible (Rosselló 1985: 8). Finalment, al-Himyārī, que escrigué ja avançat el segle XIII, assegura que a Yābisa hi havia deu llocs on podien fondejar les naus i que els pins que creixien a l'illa eren excel·lents per a la construcció i el bastiment de vaixells (Rosselló 1985: 8). El document de 1243 passa per ser el primer testimoni que coneixem de la veracitat d'aquestes afirmacions. No es tracta ja d'un text descriptiu geogràfic més o menys verídic o estereotipat, sinó d'un contracte notarial d'intenció absolutament crematística. Al respecte, podem recordar que el cronista Bernat Desclot explica la decisió de la conquesta de Mallorca per l'atac que uns vaixells del rei musulmà de Mallorca va fer contra unes naus que carregaven fusta a Eivissa (Villangómez 1974: 20-21). Val la pena de repetir aquest text:

Un port medieval amb embarcacions (web del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya).

Puis esdevenc-se que a poc temps, que dues sagities de Tarragona entraven en cors en Espanya e, quan foren en Eivissa, una illa qui és prop l'illa de Mallorques, atrobaren una galea e una tarida del rei de Mallorques sarrai, qui cargaven de fusta per fer galees a Mallorques; e preseren la tarida, e la galea fugí e venc a Mallorques. E dixeren al rei de Mallorques les novelles com llur era esdevengut, e com dues sagities de catalans havien presa la tarida cargada de fusta (Soldevila 1971: 421).

Transcripció i traducció

Primerament cal exposar els criteris que s'han seguit en la transcripció del text. S'han desenvolupat les abreviatures posant entre parèntesis les lletres omeses per l'escriptura; per exemple a la transcripció «q(ua)nta(m)» significa que al text posa *qnta* amb una ratlla per damunt amb què s'indicava l'abreviatura, o *B(er)n(ardus)* significa que al text únicament posa *Bn*. Els canvis de línia s'han indicat amb dues ratlles verticals: ||. S'ha normalitzat l'ús de les majúscules i minúscules. Les lectures dubtoses s'han posat entre claudàtors, per exemple «[Tamen]». S'han explicat

altres circumstàncies del text per mitjà de notes al peu de la transcripció.

«Nonas Julii.^a

¶ B(er)n(ardus) Serra^b cu(m) p(re)senti carta p(ro)mito tib(i) B(er)n(ardo) d(e) Clerano^c q(uod) i(n) contine(n)ti i(n) p(ro)p(ri)a p(er)son(a) || tra(n)sseam ap(ud) Evisam nisi rema(n)s(er)it impedim(en)to D(e)i et D(eu)m t(er)re, et ib(i) boschabo q(ua)nta(m) fusta(m) || pl(us) possim bon(a) fide \ ab hac die usq(ue) ad prim(um) festu(m) ve(n)t(ur)um Sa(nc)ti Mich(e)l(i), /^d et deffera(m) d(i)ctam fusta(m) et p(re)parabo ad carricatore(m) i(n) litor(e) maris vid(e)lic(et), || habebo ip(s)am fusta(m) d(e) Balansat usq(ue) ad S(an)c(t)am Eulalia(m) [et] ad q(ua)cum carricatore(m) p(ro)vic(us) inv(e)- || nir(e) possim(us). Ita q(uod) tu, d(i)ct(us) B(er)n(ardus) de Clera, venias cu(m) v(est)ra barcha et v(est)ris ho(m)i(n)ib(us) ad dictos carrigato(r)es || cu(m) fuer(ri)s c(er)t(us) q(uod) fusta sit boschata et recipias i(n) d(i)ct(a) barcha

ea(n)de(m) fusta(m) q(ua)nta(m) sufficie(n)ter || carrigar(e) possis v(el) duce(re) possit, q(ua) et(iam) fusta(m) debes adduc(er)e ap(ud) Maioricas sin(e) alia m(e)i miss(ione), || in h(u)nc modu(m) q(uod) levata p(ri)us missio(n)e siq(ua) fi(er)i aportebit p(ro) d(i)ct(a) fusta postq(uam) fu(er)it i(n) discarricator(e) || Maioric(e) d(e) co(mun)i hab(e)amus d(i)c(t)am tota(m) fusta(m) et divi(damus) mediu(m) pro m(e)dio p(ro) q(ui)b(us) om(n)ibus capit(ale) obli(gamus) bon(a). || Ad h(ec) ego, B(er)n(ardus) de Clera, lauda(n)s, co(n)venio d(i)c(t)am fusta(m) q(ua)nta pl(us) fac(er)e vel boschar(e) pot(er)itis hi(n)c || usque ad p(ri)mu(m) ve(n)turu(m) festu(m) S(an)cti Mich(e)l(i) cu(m) sit parata^e carrica(n)di i(n) locis p(re)d(i)ct(is) cu(m) m(e)a missio(n)e || i(n) d(i)ct(a) barcha et m(e)is mari(n)ariis usq(ue) ad mollu(m) Maioric(e) defferr(e) nisi impedim(en)to D(e)i (ve)l D(eu)m || t(er)re resist(er)it. [Tamen]^f p(o)stq(uam) fu(er)it d(i)c(t)a fusta in discarricato(r)i Maioric(e) om(ni)b(us) missio(n)ib(us) me(i)ss

[illegible]

10 (98)

q(uas) opp(o)rt(e)bit l l fieri ta(m)
i(n) discarricando q(uam) aliis
miss(ionibus) q(uas) fient p(ro)
ead(em) faciamus m(e)d(ium) pro
m(e)d(io). Siq(ui)s vero n(ost)r(u)m
l l alt(er)i freg(er)it, sustinea(n)t in
pena(m) ·xx· b(esantio)s, q(uam)
pena(m) pars c(ontra) ut det p(ar)ti
h(oc) accede(n)ti, et solu l l pena
p(re)d(i)cta uni(us) ab alt(er)o sit so-
lutus absolu, et p(ro) dictam penam
[*corregit sobre predicta*] et aliis
obl(igamus) alt(er) alt(er)i om(ni)a
bon(a) l l et c(etera). T(estes)
G(e)r(aldu)s d(e) Pals, B(e-
ren)g(arius) Cursor et Joh(ann)es
d(e) Rossilion(e) et B(er)n(ardus) de
Riera».^g

Notes

a. El document es data gràcies a aquesta data i la del següent document, del dia 7 de juliol de 1243.

b. Dues ratlles obliqües sobre el nom.

c. Dues ratlles obliqües sobre el nom.

d. Des d'*ab hac* fins a *Micheli* sobrelineat.

e. *Parata* corregit sobre *partita*.

f. Lectura dubtosa: [*T(ame)n*] corregit sobre [*t(ame)n* l].

g. El document següent té data de *vi Idus Julii anno Domini ·M·CC·XL·tercio* (10 de juliol de 1243).

Traducció

«Nones (dia 7) de juliol.

Bernat Serra, per la present carta et promet a tu, Bernat de Clarà, que tan aviat com jo personalment passi a Eivissa, sempre que per algun impediment diví quedàs en terra, tallaré en el bosc tanta fusta com pugui, amb bona fe, fins al vinent dia de la festa del benaventurat Sant Miquel, i portaré la dita fusta i la prepararé en un carregador a la vora de la mar, és a dir, que obtindré aquesta fusta de Balansat fins a Santa Eulàlia i la posaré a qualque carregador proper que puguem trobar-hi. De manera que tu, Bernat de Clarà, venguis amb la teua barca i els teus homes als dits carregadors quan sàpigues del cert que la dita fusta ha estat boscada i en rebis en la teua barca tanta quanta pugui carregar o por-

tar. La qual fusta has de conduir cap a Mallorca sense altra despesa, de manera que restada en primer lloc la despesa, si alguna se'n feia per la dita fusta, després que arribi al carregador de Mallorca, la tenguem comunament per meitats, per la qual cosa obligam els nostres béns. Jo, Bernat de Clarà, acord tot això i convinc que tanta quanta fusta puguis boscar i tallar allí fins al primer vinent dia del benaventurat Sant Miquel, quan estigui preparada per ser carregada en els llocs abans dits, la portaré a bord de la meua barca, amb els meus mariners i fent-me càrrec del cost cap al moll de Mallorca, a no ser que hi hagués algun impediment diví. Una vegada que la fusta estigui posada al descarregador de Mallorca, totes les missions que hagi de fer tant descarregant com en altra manera, seran entre els dos mig per mig. Si algú de nosaltres trencàs això en alguna cosa, hagi de suportar una pena de 20 besants, la qual pena haurà de donar la part que anirà contra l'estipulat a la part que s'hi atengui i, pagada la dita pena un a l'altre, quedi totalment pagat. Per tot el pedit ens obligam l'un a l'altre tots els nostres béns etcètera. Testimonis: Guerau de Pals, Berenguer Corredor, Joan de Rosselló i Bernat Riera.»

Bibliografia

BARCELÓ, Miquel (coord.) (1997). *El curs de les aigües. Treballs sobre els pagesos de Yabisa (290-633H / 902-1235 dC)*, col·lecció «Quaderns d'ar-

queologia pitiüsa», núm. 3. Eivissa: Conselleria de Cultura, Consell Insular d'Eivissa i Formentera.

BARÓ CABRERA, Robert (2018). «Santa Eulàlia de Barcelona. Vida i culte», a Pascual i Sanpons, Oriol (ed.). *Santa Eulàlia, patrona de Barcelona*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 21-29.

CINGOLANI, Stefano Maria & FERRER ABÁRZUZA, Antoni (inèdit). *Eivissa i Formentera entre dos regnes (1285-1298)*, Premi d'Investigació Nit de Sant Joan 2012.

COLL FONT, Maria Carme (2012). *El Llibre Manual de Pere Romeu, notari públic de Mallorca (1239-1243)*. Tesi de llicenciatura. Palma de Mallorca.

CRUZ HERNÁNDEZ, Miguel (1990). M. «Topografía árabe de la isla de Ibiza a comienzos del siglo XIII según el Memorial divisionis», *Homenaje a Manuel Ocaña Jiménez*, Còrdova, 1990, p. 65-94.

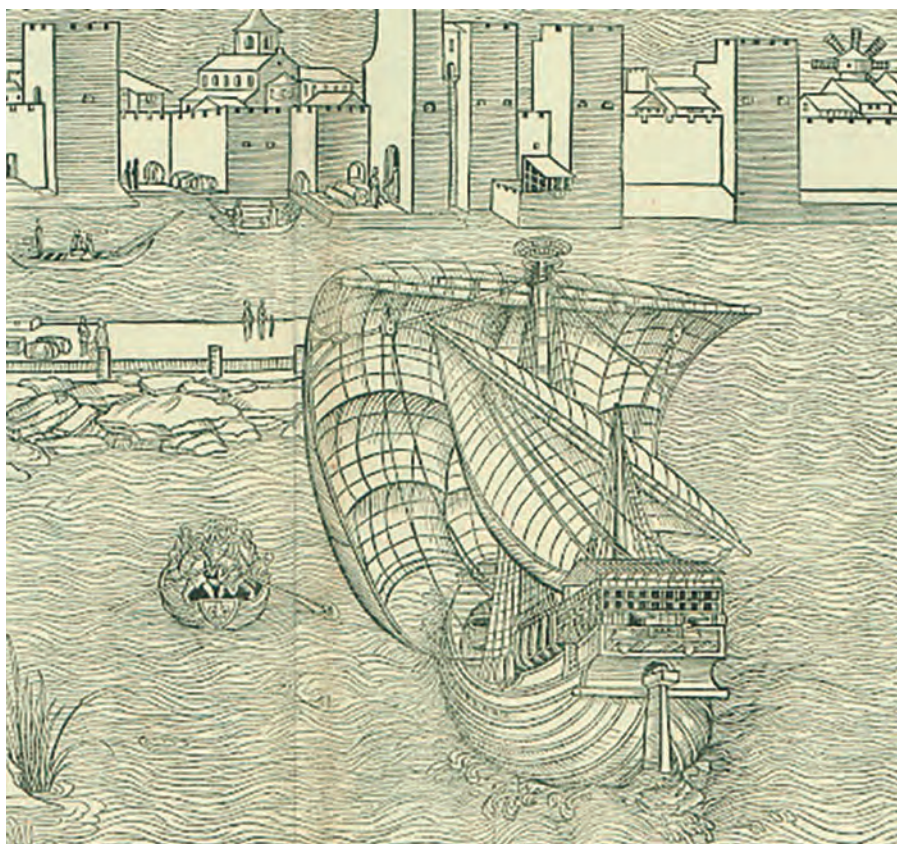
DURLIAT, Marcel (1989). *L'art en el Regne de Mallorca*. Mallorca: Editorial Moll.

EBERENZ, Rolf (1975). *Schiffe an den Küsten der Pyrenäenhalbinsel. Eine kulturgeschichtliche Untersuchung zur Schiffstypologie und terminologie in den iberoromanischen Sprachen bis 1600*. Francfort-Berna: Peter Lang & Herbert Lang.

FERRER ABÁRZUZA, Antoni (1998). *El puig de Missa de Santa Eulària des Riu. Anàlisi històrica i arquitectònica*. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.

FERRER ABÁRZUZA, Antoni (2002). *El Llibre del mostassaf d'Eivissa. La*

**Amb aquest document
endarrerim la primera
documentació del topònim
Santa Eulària fins al juliol de
1243, la més antiga que
coneixem**

Dibuix d'un port medieval amb embarcacions (web del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya).

vila d'Eivissa a la baixa edat mitjana, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera-Editorial Mediterrània-Eivissa.

FERRER ABÁRZUA, Antoni (2015). *Captius i senyors de captius a Eivissa. Una contribució al debat sobre l'esclavitud medieval (segles XIII-XVI)*. València: Publicacions de la Universitat de València.

FERRER ABÁRZUA, Antonio (2016). «'Saracenis nostris de balafia'. Un arabisme en un document llatí datat a Eivissa el 1235», *Faventia*, 38, p. 47-61.

GARCÍA SANZ, Arcadi (1977). *Història de la marina catalana*. Barcelona: Editorial Aedos.

GONZÁLEZ VILLAESCUSA, Ricardo & KIRCHNER, Helena (1997). «La construcció d'un espai agrari drenat andalusí al Hawz de la *madīna* de Yābisa. Anàlisi morfològica, documental i arqueològica del pla de Vila», a M. Barceló (coord.). *El curs de les aigües...*, p. 65-90.

GUINOT, Enric & TORRÓ, Josep (ed.) (2007). *Repartiments a la Corona*

d'Aragó. València: Universitat de València.

KIRCHNER, Helena (1998). «Tierras de clanes. Espacios hidráulicos y clanes andalusíes en la isla de Yābisa (Ibiza)». *Arqueología espacial. Arqueología del paisaje*, 19-20, p. 351-371.

KIRCHNER, Helena (2004). «El mapa dels assentaments andalusins de Yābisa». *Eivissa*, 41, p. 15-20.

KIRCHNER, Helena (2007). «La reconstrucció del disseny original dels espais irrigats andalusins i de les modificacions posteriors. Exemples d'Eivissa», dins J. Bolós (ed.). *Estudiar i gestionar el paisatge històric medieval, Territori i Societat a l'Edat Mitjana IV. Història, arqueologia, documentació*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, p. 11-38.

MARÍ CARDONA, Joan (1976). *La conquesta catalana de 1235*. Eivissa: Patronato José María Quadrado: Institut d'Estudis Eivissencs.

MARÍ CARDONA, Joan (2007). *La conquesta catalana de 1235*. Eivissa: reedició de l'Institut d'Estudis Eivissencs.

MARÍ CARDONA, Joan (2009). *Santa Eulàlia*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

POVEDA, Ángel (1984). «Sobre los distritos, las explotaciones y la toponimia clásica de Yābisa (Eivissa)». *Sharq al-Andalus. Estudios Árabes*, Anales de la Universidad de Alicante, núm. 1, p. 109-115.

RIBES MARÍ, Enric (1993). *La toponímia de la costa de Sant Joan de Labritja*. Eivissa: Edicions Can Sifre.

RIERA FRAU, Magdalena (1993). *Evolució urbana i topografia de Madīna Mayūrqā*. Palma: Ajuntament de Palma.

ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (2007). *El Islam en las Islas Baleares. Mallorca musulmana según la Remembrança... de Nunyo Sanç y el Repartiment... de Mallorca*. Mallorca: Universitat de les Illes Balears.

SOTO COMPANY, Ricard (1984). *Còdex català del Llibre del repartiment de Mallorca*. Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear.

TORRES PETERS, Francesc Xavier (2001). «Santa Eulària i les seues esglésies». *Diario de Ibiza* (11-02-2001), p. 19.

TORRES PETERS, Francesc Xavier (2008). *Dos capbreus del segle XIII. Capbreu antich de Eviça i Capbreu del Llibre verd de Tarragona*. València: Arxiu Històric de la Pabordia d'Eivissa.

TORRES PETERS, Francesc Xavier (2011). «Aportació al coneixement de Guillem de Montgrí i la conquesta de les Pitiüses de l'any 1235». *Eivissa*, 49, p. 2-9.

TORRES PETERS, Francesc Xavier (2015). «El «Primer Diumenge de Maig» a Santa Eulària. El Roser i l'Església Vella». *Eivissa*, 58. Institut d'Estudis Eivissencs, p. 25-32.

TUR SERRA, Carolina (2007). «El procés de colonització de l'espai pitiús (s. XIII): documents». *Eivissa*, 46, p. 34-41.

VILLANGÓMEZ, Marià (1974). «Eivissa a la crònica de Bernat Desclot». *Eivissa*, 4, p. 21-22.

ANTONI FERRER ABÁRZUA
I VICENT MARÍ SERRA «PALERMET» ■